

Axel Honneth

De symbolske formers sønderrevne verden

Om Pierre Bourdieus kultursociologiske værk¹

Honneth redegør for den misforståelse af Bourdieus "strategibegreb", der kom til udtryk i samtalen mellem dem, og den deraf følgende anklage for utilitarisme. Honneth tager udgangspunkt i en kort omtale af Bourdieus *Udkast til en praksisteori* (1972) og bogens kritik af den strukturalistiske etnologi (Levi-Strauss), hvor det bliver tydeligt, at han forstår Bourdieus praksisteori som en "utilitaristisk handlingsteori". For Honneth tager Bourdieus "brede begreb om hverdagskultur" alene sigte på at destruere den æstetiske sfære ud fra en sociologisk deterministisk hypotese om "at de forskellige sociale gruppers smagsdomme og sædvaner blot udgør *strategier*, der er stivnet til habitus i den samfundsmæssige konkurrence".

Selvom Pierre Bourdieus større arbejder alle er blevet oversat med forbavsende regelmæssighed, er hans værk, indtil i dag, forblevet uden resonans og indflydelse i den socialvidenskabelige diskussion i forbundsrepublikken Tyskland². Denne skæbne truer også hans hidtil mest omfangsrige og uden tvivl vigtigste værk *Distinktionen – en sociologisk kritik af dømmekraften* (1984), der, tre år efter den franske udgivelse, blev oversat til tysk med den vellykkede titel *Die feinen Unterschiede* (1982). Den manglende interesse for Bourdieus værk i Tyskland er måske prisen for ikke at tilpasse sig de her gældende rammer for sociologisk teoridannelse; hans værk passer i hvert fald ikke ind i de skemaer, som de tyske socialvidenskaber er vant til at arbejde med. Bourdieu retter fra starten blikket mod den verden af symbolske former, hvori det samfundsmæssige liv fremstiller sig selv. Han interesserer sig altså for den sfære af kulturelle sædvaner og symbolske udtryksformer, som den hårdkogte marxisme affærdigede som et biprodukt af den samfundsmæssige reproduktion. Bourdieu er dog samtidig selv, hvis denne titel siger noget i dag, en marxist; ved ikke at lade sig lede på vildspor af de moderne toner fra den globale marxismekritik, kunne han gøre en af de mest omstridte dele af Marx' teori, nemlig begrebet om den sociale klassekamp, til et omdrejningspunkt i sine egne undersøgelser. Bourdieu forsøger at anlægge analysen af socialstrukturen, til hvilken begrebet om klassekamp støtter sig, sådan, at en undersøgelse af den kulturelle virkelighed ligger i umiddelbar forlængelse heraf; han vil hermed forene to elementer i sin teori, som ellers var rene og skære modsætninger for sociologiens normale klassifikationsånd. Med de analytiske redskaber fra en teori, der oprindeligt kun blev indrømmet en vis ret med hensyn til undersøgelsen af socioøkonomiske forhold, beskæftiger han sig utrætteligt med en genstand, der hidtil kun tilhørte en fænomenologisk orienteret eller psykoanalytisk skolet sociologi. Hvordan begge disse elementer hos Bourdieu smelter sammen til en enhed i en enkelt teori, hvordan han altså forener begrebet om social klassekamp med studiet af symbolske former, bliver først klart, hvis man følger teoriens udvikling skridt for skridt.

I

Allerede Bourdieus *Udkast til en praksisteori* (2005), der længe blev anset som en velbevaret socialfilosofisk hemmelighed, formåede at vise, at der her var tale om et selvstændigt forsøg på at udarbejde en samfundsteori. I denne bog, der sammenfatter etnologiske afhandlinger fra halvtredserne og tresserne, havde Pierre Bourdieu på original vis taget afstand fra den strukturalistiske etnologi, der dengang herskede i Frankrig. Oprindeligt var Bourdieu nemlig, som så mange franske socialvidenskabsmænd fra denne generation, fuldkommen under indflydelse af Claude Lévi-Strauss' teori. Derfor var hans første selvstændige undersøgelser som etnolog i den dengang fransk regerede koloni Algeriet også præget af den strukturalistiske antropologis grundantagelser;

såvel ægteskabsformen som mytefortællingerne hos de kabylske indfødte blev, efter sprogvidenskabeligt forbillede, tolket som lukkede tegnsystemer, der var systematiseret af den menneskelige ånds dannelseslove; frem for alt afhandlingens anden del giver et virkningsfuldt eksempel på denne forestilling, der er strengt orienteret mod Lévi-Strauss (1976:48 ff.). I løbet af sin etnografiske forskning stødte Bourdieu dog snart, modsat forventningerne til en strukturalisme efter Lévi-Strauss' model, på uoverensstemmelser, svagheder og modsætninger i det system af symbolske klassifikationer, med hvis hjælp stammemedlemmerne strukturerede deres sociale realitet og kollektive historie. De sproglige repræsentationer af fx slægtsforholdene eller stammeritualerne fulgte gennemgående ikke den syntaktiske strenghed, som ifølge Lévi Strauss dikterede de symbolske formationer. Denne empiriske irritation rystede Bourdieus strukturalistiske grundoverbevisning og gav stødet til udarbejdelsen af hans egen teori, der på sin vis vendte tilbage til den socialvidenskabelige funktionalisme, som Lévi-Strauss netop gjorde op med.³

For at kunne forklare de stadig tilbagevendende utydigheder i symboldannelserne, antog Bourdieu nemlig, at de indfødtes anvendelse af et kollektivt, delt klassifikationssystem skete i afhængighed af interesser, som var givne på forhånd i stammefællesskabets sociale hierarki; de symbolske repræsentationer overtog således, ligesom akkumulationen af økonomiske goder, en funktion i statuskonkurrencen mellem de slægtsgrupper, der udgjorde en stamme. De uoverensstemmelser og modsætninger, som de indfødtes symbolske klassifikationer udviste, havde deres fælles rod i det faktum, at de konkurrerende slægtsgrupper i stammesamfundet, for at forbedre deres egen position i det sociale hierarki, forsøgte at fortolke det intersubjektivt sammenholdte symbolsystem til fordel for deres egne interesser. En bestemt gruppe fx, som det var lykkedes, gennem smidig omgang med slægtskabsklassifikationerne, at forbeholde sig retten til en anset handlemåde, kunne derved opgradere sin egen position afgørende i stammefællesskabet.

Som argumentationen viser, lod Bourdieu sig lede af utilitaristiske motiver i sin overvindelse af strukturalismen. Han gik ud fra, at også de symbolske konstruktioner, som etnologen retter sin opmærksomhed mod for at kunne studere stammefællesskabets sociale ordening, skal begribes som sociale aktiviteter, der fuldbyrdes under nyttemaksimeringens perspektiv. Dermed synes en grundpille i den Lévi-Strausske tankekonstruktion at være faldet: De klassifikations-systemer, med hvilke de indfødte strukturerede deres virkelighed, kunne nu ikke længere betragtes som produkter af en selvvirkende menneskelig ånd, men måtte opfattes som resultater af sociale gruppers nytteorienterede strategier. I stedet for den etnologiske strukturalismes problematiske antagelse om en fælles struktureret ånd satte Bourdieu en handlingsteori, der stillede de symbolske praksisser på samme niveau som de økonomiske. Dermed kunne han tyde dem som strategier i konkurrencen om social position: Begge aktivitetsformer, den symbolske repræsentation og den økonomiske akkumulation, tjener som midler, med hvis

hjælp de sociale grupper kan forbedre deres samfundsmæssige position. Der lå dog fra start af en uklarhed til grund for denne utilitaristiske transformation af den etnologiske strukturalisme, som stadig hænger ved Bourdieus teori: Var de symbolske kampe, som Bourdieu rettede blikket mod, tænkt som opgør om fortolkningen af et intersubjektivt anerkendt klassifikations- og værdisystem, eller blev de betragtet som stridigheder om gruppespecifikke klassifikationsmåder, som helt mangler et fællesskabs sociale konsensus?

Den handlingsteoretiske grundtanke, som lå til grund for Bourdieus kritik af strukturalismen, søgte han allerede i sit etnologiske arbejde at udforme som en "økonomi for de praktiske handlinger"; dermed ville han udtrykke, at "alle handlinger, selv dem, der forstår sig selv som interesse- eller formålsløse, dvs. som befriet fra økonomien, skal begribes som økonomiske handlinger, der er rettede mod maksimeringen af den materielle eller symbolske vinding" (Bourdieu 1976: 357). Ånden i denne økonomisering af den sociologiske teori harmonerer med, at Bourdieu allerede i tresserne gik i gang med at ommodellere grundbegreberne i sin analyse efter den marxistiske kapitalteoris forbillede. Han tilpassede de kategorier, som skulle beskrive de symbolske praksisser, til kategorier, der traditionelt kun var beregnet på den økonomiske sfære, og kunne dermed begynde at tale både om "økonomisk" og "symbolsk" kapital: Dermed ville han (i metaforisk forstand) betegne den sum af kulturel anerkendelse, som et enkelt individ eller en social gruppe, gennem kløgtig anvendelse af det samfundsmæssige symbolsystem, kan tilkæmpe sig.

Mens utilitarismen, som altså nu blev udvidet til at omfatte den symbolske handling, var den teoretiske konception, som Bourdieu fik med sig fra sin empirisk formidlede kritik af den etnologiske strukturalisme, så var begrebet "habitus" den konsekvente fuldendelse heraf. Dette begreb muliggjorde nemlig overgangen fra den principielle påstand om et profitmotiv, der gennemtrænger hele det sociale liv, til niveauet for de faktiske handlingsorienteringer. For at undgå den antagelse, at de handlende subjekter også rent faktisk havde nyttemaksimering til hensigt (hvilket var en mulig konsekvens af en teori, der kun tillader nytteorienterede aktiviteter), antog Bourdieu nemlig, at de positionsbetingede nyttekalkuler ligesom havde indlejret sig i de kollektive erkendelses- og bedømmelseskemaer, uden at disse altid var bevidstgjorte: Disse gruppespecifikke handlingsorienteringer, der overskred den individuelle meningshorisont, kaldte han habitusformer. På baggrund af dette begreb, der ikke uden grund minder om det kulturbegreb, der blev anvendt i den engelske marxismediskussion, kunne Bourdieu nu hævde, at de samfundsmæssige subjekter også i det øjeblik, hvor de subjektivt set fulgte andre handlingsorienteringer, egentlig handlede ud fra økonomiske nyttemotiver. Motiverne havde nemlig indlejret sig i de gruppedefinierende handlingsmønstre: Det subjektivt bevidste handlingsforsæt behøvede dermed ikke at stemme overens med det habituelle mål for handlingen, hvilket principielt set var bestemt fra nyttemaksimeringens perspektiv.

II

Grunden til at Bourdieu udviklede en "økonomisk" handlingsteori i sine etnologiske værker var først og fremmest, at han følte sig nødsaget til at undersøge de symbolske praksissers felt i stammekulturernes mere realistisk, end Lévi-Strauss havde gjort det. I de undersøgte kabylske landsbyfællesskaber så han ikke noget herredømmefrit terræn, hvor menneskets symbolske bevidsthed udtrykte sig utvunget gennem de indfødtes klassifikationsevner; hans grunderfaring var i stedet den ufravigelige statuskonkurrence, som slægtsgrupperne udkæmpede med hinanden ved hjælp af symbolske taksonomier. Med det ondartede blik, som Bourdieu tillærte sig i sine etnografiske studier, forvandlede de symbolske formers verden sig til en social kampplads; en verden, der ellers altid havde været genstand for beundring i etnologien. Det var denne gradvist modnede mistro til interessefriheden i de symbolske og kulturelle ydelser, der nu blev drivfjeder for de sociologiske undersøgelser, Bourdieu gennemførte i datidens Frankrig, efter han havde afsluttet sine etnografiske studier. Forbindelsen mellem det oprindelige og det nye forskningstema kom fra hypotesen om, at både stammesamfundenes slægtsgrupper og de sociale erhvervsgrupper i de udviklede klassesamfund konkurrerede om deres position i det sociale hierarki. Ganske vist var de moderne samfunds kampe om fordelingen af den symbolske eller økonomiske "kapital", hvis besiddelse afgjorde den sociale position, formidlet gennem et net af samfundsmæssige institutioner; men hvis disse kunne fortolkes som socialt befæstede indretninger, i kraft af hvilke de herskende klasser kontrollerede tilgangen til symbolsk viden eller økonomisk besiddelse, så kunne også det kapitalistiske samfunds komplicerede struktur principielt set analyseres ved hjælp af de forklaringsmodeller, der var vundet gennem de etnografiske studier.

Denne dristige overførsel af forestillingen om en symbolsk konkurrencekamp fra stammekulturernes til situationen i det højtudviklede industrisamfund behøvede ganske vist endnu nogle teoretiske differentieringer, som kunne tage højde for de symbolske formers forandrede betydning og for de institutionelle mekanismers virkning. Bourdieu var klar over, at opgøret om den "symbolske kapital" i de moderne samfund ikke bestod i en direkte kappestrid om tilegnelsen af et socialt gældende klassifikationssystem, men havde antaget form af en kamp om erhvervelsen og besiddelsen af kulturel viden; en form, som uddannelsessystemet i høj grad stod for. I en række både teoretiske og empiriske undersøgelser, som han siden tresserne havde gennemført med forskellige forskningsteams, forsøgte han derfor at analysere virkemåden af de pædagogiske institutioner og den kulturelle videns fordeling.⁴ Fra et nutidigt perspektiv udgør alle disse ældre skrifter dog kun de teoretiske skridt på vej mod den gigantiske undersøgelse, der foreligger med *Distinktionen: en sociologisk kritik af dømmekraften*. Denne bog må uden tvivl anses som det foreløbige højdepunkt i Bourdieus sociologiske arbejde.

III

Bourdieu indrammede her hovedparten af sin undersøgelse af *Distinktionen* med en kritik af den traditionelle æstetik (Bourdieu 1982:39-114; 756 ff.). Denne kritik understøtter på den ene side den medfølgende retfærdiggørelse af det omfattende kulturbegreb, som ligger til grund for den sociologiske analyse, men indstiller på den anden side også læseren på den antiborgerlige stemning, som præger Bourdieus argumentation. De æstetiske domme, hævder han provokerende, der fældes af de forskellige klasser, er dirigeret af den samme sociale logik, som alle andre smagsdomme. Den indstilling vi indtager over for kunstværker er nemlig ikke et spontant resultat af en æstetisk fornemmelse, men et socialt produkt af en opdragelsesproces, hvori æstetiske domme, ligesom alle andre smagsdomme, indlæres klassespecifikt. Denne tese eksponerer Bourdieu kritisk til *Kants* filosofiske æstetik, som ansporede ham til at give sine studier undertitlen *en sociologisk kritik af dømmekrafter*⁵. Han kunne dog ligeså godt have benyttet en hvilken som helst anden slags filosofisk æstetik i sine kætteriske indledningsbetragtninger, for, som det er let at se, Bourdieu er ikke ude på et argumentatorisk opgør med en kunstteoretisk position, men på en sociologisk destruktion af den æstetiske sfære som sådan. Når vores værdsættelse af et kunstværk er bestemt af den samme logik som vores indstilling til madretter eller sportsgrene, så mister de æstetiske domme nemlig deres særegne gyldighedskrav og kan roligt tilskrives den diffuse sfære af smagsoplevelser og sædvaner, der udgør vores hverdagskultur. Denne æstetikkritik, med hvilken Bourdieu uden videre forsøger at fragte de æstetiske domme ethvert rationalitetskrav, rangerer dog, i forhold til bogen i sin helhed, kun som en begrebslig forhåndsafklaring; den skal muliggøre et kulturbegreb, som er så omfattende, at det både kan indbefatte spisevaner, tøjstil og holdninger til kunst. Med fokuseringen på dette brede begreb om hverdagskultur er undersøgelsens egentlige mål formuleret: Der skal foretages en tydning af den sociale logik, der styrer dannelsen af de gruppespecifikke sædvaner og smagsindstillinger, som eksisterer side om side i samfundets kulturliv. Ikke kun ved at udnytte fremmed datamateriale, men frem for alt ved at fortolke egne spørgeskemaundersøgelser og protokoller, får Bourdieu det belæg, der skal støtte hans ledende hypotese: Formodningen om at de forskellige sociale gruppers smagsdomme og sædvaner blot udgør strategier, der er stivnet til habitus i den samfundsmæssige konkurrence; en formodning, der allerede var resultatet af hans tidlige etnologiske studier. Det vil dog senere vise sig, at selvom denne teori synes nok så entydig og retlinet, så står den ikke til det sidste; ja, den afgiver mindst lige så mange teoretiske spørgsmål, som den giver os empirisk indtrængende dokumentation.

IV

Det utilitaristiske begreb om social handlen forklarer den særprægede samfundsteori Bourdieu lægger til grund for sin kulturanalyse. Eftersom de sociale grupper, ifølge Bourdieu, uophørligt anstrænger sig for at forbedre eller i det mindste opretholde deres samfundsmæssige position, fremstiller enhver analyse af en given socialstruktur kun det øjeblikkelige udsnit af en aktuel kamp. Bourdieu kommenterer denne forestilling med et instruktivt billede:

I lighed med fotograferingen af fx et billard- eller pokerparti, som fastholder den øjeblikke status af aktiver – billardkugle eller jetoner – fikserer analysen et moment af kampen, hvor aktørerne bestandigt sætter den erhvervede kapital på spil som våben og indsats; en kapital, der potentielt implicerer magt over kamphandlingen selv (Bourdieu 1982:381).⁶

På samfundets kampplads er der, som vi har set, to kilder til forbedring af den sociale position for de sociale grupper; Bourdieu indfører dog visse steder en tredje dimension af den samfundsmæssige klassesdannelse, nemlig kvantiteten og kvaliteten af de sociale relationer ("social kapital" (jf. fx Bourdieu 1982:204)), men i princippet skelner han kun mellem økonomisk besiddelse ("økonomisk Kapital") og kulturel viden ("kulturel kapital") som de centrale ressourcer for klasse-specifikke livssituationer. Til den økonomiske kapital regner han alle goder, der kan omsættes direkte til pengeform, men han skelner ikke mellem produktiv kapital og uproductiv formue, hvilket er usædvanligt for en marxist. Til den kulturelle viden regner han alle færdigheder og kompetencer, der kan læres, og som gør en i stand til at omgås det samfundsmæssige potentiale af videnskabelige informationer, æstetiske nydelser og hverdagslige fornøjelser. Besværligheden ved at måle sådanne evner kvantitativt peger dog allerede her frem mod de grænser Bourdieu senere støder på med sin metaforiske assimilation af den kulturelle sfære med pengemediet; derfor bruger han i sine senere empiriske analyser det mindre fordringsfulde begreb om "dannelseskapital", dvs. de "officielt stadfæstede dele af den kulturelle kapital, altså mængden og kvaliteten af erhvervede eksaminer og uddannelsestitler⁷.

Det er dog let at se, at begge kilder til social klassesdeling kun kan udfolde deres særlige funktion, hvis tilstrømningen til dem bliver holdt under kontrol. Derfor er det helt konsekvent, når Bourdieu karakteriserer den samfundsmæssige konkurrencekamp som en vedvarende sameksistens mellem på den ene side strategiske forsøg på at erhverve disse ressourcer og på den anden forsøgene på at udelukke andre fra dem: De sociale grupper, som allerede har haft succes med at akkumulere kulturel viden eller økonomisk formue, vil over for de grupper, der kæmper for disse ressourcer, ikke blot forsøge at bevare deres aktuelle besiddelser, men også at holde udbuddet af tilgængelige besiddelser så knapt

som mulig. Bourdieu anvender her implicit begrebet om social lukning [social closure], som for nylig er blevet gjort frugtbar for klasseteorien i den engelske sociologi i tilslutning til Max Weber; med "social closure" betegnes de strategier, med hvilke sociale kollektiver forsøger at bevare eller forhøje deres erhvervschancer gennem monopolisering af bestemte goder⁸.

Sådanne processer, det være sig strategier for social lukning eller for social erhvervelse af goder, fremstiller dog, ifølge Bourdieu, ikke kun en specifik dimension af samfundet, de udgør snarere det praktiske element, som samfundet består af. Således betragtet udgør enhver social livssammenhæng ikke andet end det altid flydende kraftforhold, der udgår fra de sociale kollektivets fordelingskampe. I et samfund, der opfattes på denne måde, kan der altså kun tales om en "socialstruktur" for så vidt som der tages højde for, at denne altid vil være et kunstigt resultat af et synkront snit gennem et hændelsesforløb, der i virkeligheden ikke kan fikseres.

Dette metodiske forbehold, som antagelsen af en permanent fordelingskamp forpligter til, medtager Bourdieu som en del af selvforståelsen i sin analyse af den franske socialstruktur. Men han bedømmer både den metodiske status og de teoretiske kriterier i sin klasseanalyse på en anden måde, end det traditionelt gøres. For adskillelsen mellem økonomisk og kulturel "kapital", som de to goder ud fra hvilke man måler et subjekts position i samfundsstrukturen og dermed dets livssituation, tvinger ham til at revidere den sædvanlige klasseteori i visse henseender. Ganske vist kan han med hensyn til hovedinddelingen af det kapitalistiske samfund uden problemer følge en marxistisk forestilling, da han anskuer den totale sum af disponibel kapital som det øverste kriterium for sociale klassetilhørsforhold. Han når også frem til tre selvfølgelige sociale klasser, hvis medlemmer ganske vist ikke kendetegnes ud fra deres fælles stilling i produktionsprocessen, men ud fra deres nærmest ækvivalente besiddelse af kulturel viden og økonomisk formue. Men allerede forsøget på at danne undergrupper af de sociale hovedklasser fører til en første differentiering. Som det andet kriterium, der skal bruges til at bedømme subjektets position i socialstrukturen, benytter Bourdieu konsekvent "strukturen" af dets kapitalformue; hermed mener han den specifikke måde, hvorpå graden af uddannelse og pengeformue, dvs. uddannelseskapital og økonomisk kapital, relaterer sig til hinanden. Hvis man er opmærksom på dette kriterium i analysen af socialstrukturen, så følger der, som Bourdieu siger, en "todimensional" forestilling om det sociale rum (Bourdieu 1982:197f.) De undergrupper, der blev sidestillet i de sociale erhvervsgrupperinger, er altså ikke blot kendetegnet ved en næsten jævnbyrdig totalformue af disponibel uddannelses- og pengebesiddelse, men også ved den samme "kapitalstruktur", og de fordeler sig både vertikalt og horisontalt ud over samfundet. Inden for alle tre niveauer af den sociale klassestruktur placeres altså en given fraktion langs en akse, der løber fra et ekstrempunkt, den stærke overvægt af uddannelsesformue, over et midterpunkt, den symmetriske fordeling af begge ressourcer, og frem til et andet ekstrempunkt, den stærke overvægt af pengeformue.

Denne udvidelse af klasseteorien med en ekstra dimension bag den hierarkiske trininddeling giver overblik over den horisontale inddeling inden for de sociale klasser og dermed over en konflikt inden for klasserne selv. Men den er kun det første korrektiv, som Bourdieu foretager af den traditionelle klasseteori. I det næste skridt inddrager han også de pågældende erhvervsgruppers sociale sammensætning og "løbebane" (Ibid:187ff.) Mht. til den sociale sammensætning interesserer det ham, hvorledes de sociale erhvervsgrupper er sammensat alt efter deres medlemmers sociale herkomst; mht. den sociale løbebane spørger han, hvordan en erhvervsgruppes fælles fortid og fremtid, afhængig af den overskuelige udvikling af den samfundsmæssige arbejdsdeling, stiller sig i forhold til det fælles gennemsnit. Begge synspunkter integrerer Bourdieu til en tredje, historisk dimension, som skal gøre det muligt også at erkende socialstrukturens tidsmæssige dynamik ved siden af den vertikale og den horisontale inddeling. I et imponerende diagram finder vi til sidst alle data, der kunne samles fra officielle statistikker om socialstrukturen i det moderne Frankrig, i et tredimensionalt billede af det sociale rum (Ibid:212ff.)

V

For Bourdieu er denne reviderede klasseteori dog kun et forstadium til det tema, der egentlig interesserer ham, uanset de mange interessante indsigter den formidler om de sociale erhvervsgruppers mobilitetsprocesser og reproduktionsstrategier. Hans handlingsteoretisk funderede lagdelingsteori, hvis betydning for spørgsmålet om social ulighed kun efterhånden synes at blive anerkendt her i Tyskland⁹, angiver på sin vis blot den makrosociologiske ramme, som undersøgelsen af de gruppespecifikke smagskulturer er indlejret i. Denne undersøgelse har sit empiriske fundament i en spørgeskemaundersøgelse, der først blev gennemført i 1963 og siden i 1967/68. Her skulle omkring 1200 personer – udvalgt ud fra social og geografisk repræsentativitet – på grundlag af 25 sæt af spørgsmål angive deres præferencer ved valg af film- og musiktitler, tøjstil, boligindretning, madretter, sportsgrene og feriemål. Begge spørgeskemaundersøgelser blev desuden forberedt gennem og ledsaget af både enkeltinterviews og etnografiske observationer, som ud fra en forhåndsgivet plan skulle samle direkte indtryk af de adspurgte personers boligforhold og tøjstil¹⁰. De data, som Bourdieu kunne opnå på denne måde, formåede uden besvær at bekræfte den overordnede forhåndsantagelse, at man efterhånden kan udkrystallisere gruppespecifikke smagskulturer ud fra samlingen af individuelle smagsytringer; efter brugen af den statistiske undersøgelse viste der sig sig et panoramisk overblik, som fremstillede de franske erhvervsgruppers sædvaner, lige fra universitetslærerens præference for opera, skuespil og det kinesiske køkken, til landarbejderens forkærlighed for Fernandel¹¹, fodbold og kartofler. Også disse resultater forsøgte Bourdieu at fremstille billedligt, idet han lagde et andet diagram over det grafisk skitserede "de sociale positioners rum", som indordnede de forskellige erhvervs-

grupper under tilsvarende systemer af sædvaner (1982:212 f.). Den oversigts-tavle, som fremstiller de horisontalt og vertikalt inddelte erhvervsgrupper som bærere af ganske bestemte livsstile og smagsformer, udgør den egentlige forklaringsgenstand, eller den teoretiske gåde, hvis sociologiske opklaring Bourdieu er ude efter: Hvordan kan man forklare det faktum, at medlemmer af en given erhvervsgruppe med stor regelmæssighed fælder lignende eller identiske smagsdomme, hvis man ikke bare vil gribe tilbage til det traditionelle argument, som siger, at dannelsen af forskellige smagspræferencer alene stammer fra de økonomisk betingede konsummuligheder?

Dette spørgsmål er centralt for Bourdieus overordnede forehavende, og det er let at gætte, at han søger dets besvarelse i den dimension af de symbolske og kulturelle konkurrencekampene, der er omdrejningspunktet for hans samfundskonstruktion. Til dette formål må han dog knytte an til en egenskab ved den kulturelle viden, som han egentlig først havde nedtonet for at tilpasse kulturen til pengemediet. Til det, der udgør den samfundsmæssige værdi af en bestemt kulturel indstilling, gives der ingen stabil, fortolkningsfri ækvivalens, ligesom som for penge. Derfor besidder de smagsdomme og sædvaner, der kan siges at legitimiggøre den kulturelle viden, kun social gyldighed i det tilfælde, hvor man i fællesskabet er enig om at tillægge dem en odiøs social overlegenhed. Hvis de sociale grupper vil skaffe sig kulturel indflydelse, er de derfor nød til at vælge eller iscenesætte deres dagligdags livsstil således, at den antager udseende af en højere værdi; den strategi, der skal muliggøre dette, ser Bourdieu i den kulturelle adskillelse, i "distinktionen".

For Bourdieu udgør begrebet "distinktion" den teoretiske nøgle til at forstå de herskende klassers hverdagskultur. Begrebet skal betegne alle forsøg på, gennem en demonstrativ afgrænsning, at give den egne livsstil en aura af kulturel overlegenhed over for massens stil¹². For at kunne analysere sådanne gradvise forøgelse af det symbolske herredømme, er det derfor nødvendigt at besidde en omtrent forestilling om den populære smagskultur, som de kulturelle distinktioner retter sig mod. Et sådant indtryk af de populære smagsindstillinger karakteristika skaffer Bourdieu sig først og fremmest på den måde, at han afprøver æstetiske domme fra medlemmer af underklasserne; den her fremherskende tendens til nøgternt-pragmatisk at reducere kunstværker til deres praktiske funktion i tilværelsen regner han i første omgang som det stilistiske grundtræk for smagskulturen i den klasse, der er fattigst på symbolsk og økonomisk „kapital“. Dette billede bliver dog nuanceret skridt for skridt i løbet af undersøgelsen, nemlig under anvendelse af habituskonceptet, hvis betydning for Bourdieus kulturteori vi allerede har set: De underste sociale lags habitus sørger for, at en økonomisk trængt og presset eksistenssituation resulterer i en livsstil præget af dyderne "realistisk hedonisme" og "skeptisk materialisme", samt af en forkærlighed for praktisk anvendelige kulturgoder og økonomisk opnåelige fornøjelser (Bourdieu 1982:585 ff.)

Disse afsnit, hvor Bourdieu forsøger at belyse proletariatets "nødvendigheds-

smag“ gennem empiriske belæg og skitseagtige beskrivelser, hører ikke til undersøgelsens bedste del; spændende bliver hans analyser først der, hvor de som fænomenologiske detailstudier vover sig tæt nok på de undersøgte adfærdstræk, fx i beskrivelsen af typiske kropsbevægelser og tilsvarende spisevaner. Skuffende bliver analyserne straks der, hvor de indsamlede enkeltobservationer hastigt bliver tvunget ind i det teoretiske skema over den proletariske habitus. På sådanne steder viser det sig, at der til grund for begrebet om “habitus“ ligger en reduktionistisk forestillingsmodel: Da Bourdieu med begrebet habitus kun vil forstå de kollektive erkendelsesskemaer og orienteringsmønstre, der fortolker de økonomiske begrænsninger og muligheder ved en kollektiv livssituation som en tilsyneladende frihed ved en individuel livsstil, kan han ikke udvikle en teoretisk fornemmelse for de andre betydninger i hverdagskulturen, fx dens ekspresive eller identitetsgaranterende elementer. Bourdieu har altså fortolket de gruppespecifikke adfærdsmønstre så strengt under det funktionalistiske synspunkt om kulturel tilpasning til sociale klasser, at han tilsyneladende slet ikke kan anerkende den kollektive identitetssikrings mange opgaver, som ifølge den nyere kulturhistorieskrivning også overtages af hverdagskulturen. Dog tildeles analysen af proletariatets “massesmag“ hos Bourdieu netop kun rollen som en sammenligningsbaggrund, ud fra hvilken de symbolske konkurrencekampe lader sig studere. For den populære “nødvendighedens kultur“, som er karakteriseret ved et instrumentelt forhold til den egne krop, ved et for det meste selskabeligt konsum af kalorierig næring og endelig ved et nøgternt, funktionsbestemt forhold til tøj og kunstværker, fremstår for alle højere placerede erhvervsgrupper blot som den negative baggrund for deres egne distinktionsbestrebelse: Den borgerlige kulturverden, dvs. middel- og overklassens hverdagskultur, er, før enhver intern differentiering, karakteriseret ved en fælles afstandstagen fra den pragmatisk-funktionsorienterede smag, der kendetegner den underste klasse. Bourdieu gengiver i en række modstillede begreber den principielle modsætning, der derved opstår mellem distingveret og populær smagskultur: Mens den “vulgære smag er opmærksom på et kulturelt godes praktiske *funktion*, koncentrerer den “ophøjede“ smag sig om dets æstetiske *form*; mens den ordinære smag orienterer sig ud fra den rene kvantitets synspunkt, favoriserer den distingverede smag i sin domsfældelse *kvalitetens* synspunkt; den rolle, som en konsumgenstands *materie* spiller i de populære smagskulturer, overtages i den borgerlige smagskultur af dens *manér*, dvs. måden hvorpå den konsumeres (Bourdieu 1982:288 ff.).

Den dualisme mellem “luksusmag“ og “nødvendighedssmag“, der kommer til udtryk i en liste af sådanne oppositioner, begrundes den grove modsætning, der sønderriver de moderne samfunds hverdagskultur i to verdener. Bourdieu interesserer sig dog primært, som den tyske titel på hans bog signalerer, for “de fine forskelle“¹³ inden for den distingverede smags verden; undersøgelsens egentlige mål er blotlæggelsen af de mekanismer, der fører til konkurrerende livstile i den distingverede kulturs verden. På baggrund af de argumentations-

skridt i hans analyse, som vi indtil videre har fremstillet, er det let at følge, hvordan han tilrettelægger denne analyse. De forskellige socialgrupper, som i fællesskab formår at afgrænse sig fra den populære smagskultur, eftersom de er fritaget bestemte eksistentielle hverdagsnødvendigheder, kan nemlig hver især kun forbedre de kulturelle praksissers status, hvis de forsøger at bevise disse praksissers stilistiske eksklusivitet over for hinanden; af den grund har den borgerlige kulturverden, ifølge Bourdieu, sin eksistens i den uophørlige kamp om den højeste grad af social distinktion. Erhvervsgrupperne deltager her med forskellige kampmidler i denne kulturelle dyst: De kan altid kun udnytte de stilistiske praksisser, som de disponerer over i kraft af deres bestemte formue af økonomisk og kulturel kapital, dvs. af pengeformue og uddannelse. Dermed fører middelklassens sociale grupper en udsigtsløs kamp; ganske vist kan de hæve sig over de underste klassers "nødvendighedssmag", da deres økonomiske kapital muliggør en hverdagskultur befriet fra eksistentielle nødvendigheder; over for den herskende klasses bestræbelser på eksklusivitet er de dog magtesløse, da de både mangler den nødvendige dannelse og den tilstrækkelige pengeformue. Tilsvarende forstår Bourdieu den habitus, der er inkarneret i middelklassen, som et svar på denne tvangssituation: I deres habituelt stivnede hverdagskultur handler middelklassens medlemmer ufrivilligt således, at deres ekstraordinært energiske offerberedskab og uddannelsesiver skal kompensere for deres mangel på økonomisk og kulturel kapital; det nedadrykkende borgerskabs hverdagskultur er gennemtrængt af "de samvittighedsfuldes etik", hvorimod det opadstigende småborgerskab er præget af uddannelsesiver og stræbsomhed (1982: 500 ff.).

Først nu, efter at under- og middelklassens smagsverdener er analyseret, betræder Bourdieu den sidste kulturelle sfære, nemlig overklassen, hvor distinktionskampene tilsyneladende finder sted i ren form; kun her finder han den slags konkurrence om stilistisk eksklusivitet, der jo fra begyndelsen var på programmet: "de symbolske kampes egentlige skueplads", indrømmer han, "er ganske vist den herskende klasse selv" (1982:395). I denne klasse, lærer Bourdieu os, står tre erhvervsgrupper over for hinanden, som kæmper om den øverste rang i det sociale hierarki: For det første har vi den offentlige intelligentsia, dvs. gruppen af veltjenende intellektuelle og kunstnere, for det andet taler han om gruppen af selvstændige advokater, læger eller arkitekter, og for det tredje ejendomsbesiddere og ledere i den storindustrielle sektor. Disse sociale grupper, som er forenet i den kulturelle afgrænsning over for de to andre klasser, anstrænger sig hver for sig for at udlægge deres egen livsstil således, at den får en aura af højeste eksklusivitet. Dermed er disse grupper, ligesom alle andre erhvervsgrupper, henvist til de specifikke midler, som deres givne kapitalformue stiller til rådighed. Således er intelligentsiaen og kunstnerne tvunget til at fremstille deres livsstil som eksklusiv ved at beskæftige sig med æstetiske nydelser og hverdagslige fornøjelser, der ganske vist kræver en høj grad af kulturel viden, men kun en relativt ringe pengesum; "asketisk aristokratisme" kalder Bourdieu denne habi-

tus, der er paradigmatisk er karakteriseret ved forkærligheden for det eksotiske køkken, hangen til uforpligtende samfundskritik og åbenheden overfor æstetiske eksperimenter (1982:442 ff.). Ligeledes forholder det sig med den herskende klasses to andre grupper: Også de udnytter de særlige fordele ved deres respektive "kapitalformuer"; hvor gruppen af uafhængige "professionals" har udviklet en både luksusbetonet og kulturelt avanceret livsform, har det traditionsrige borgerskab udviklet en livsstil, der frem for alt sigter mod prangende repræsentation og stilistisk etikette.

Den kamp, som disse tre grupper uophørligt udkæmper om den højeste grad af stilistisk eksklusivitet, danner i Bourdieus øjne den kulturelle udviklings egentlige motor. De herskende klasser er nemlig på den ene side nød til at føje nye, socialt enestående stilelementer til deres livsstil, når de andre erhvervsgrupper prøver på at tilegne sig de hidtil eksklusive kulturpraksisser fra neden; således undgår de faren for kulturel forfladigelse. På den anden side må de internt deltage i en permanent kamp om de målestokke, der fastlægger værdien af en kulturel livsstil socialt. Dette opgør kalder Bourdieu også en "kamp om det legitime herredømmes basis" (1982:396), hvilket hentyder til bogens ikke helt fuldførte herredømmeteori. Det er således "distinktionskendetegnene", dvs. principperne for kulturel anseelse, der udgør den egentlige genstand for den konkurrencekamp, som de herskende klassers undergrupper udkæmper indbyrdes via deres symbolske repræsentationsstrategier:

Kampene om tilegnelsen af økonomiske og kulturelle goder er på den ene side symbolske opgør om de distinktive træk, som er indlejret i de værdifulde og værdisættende praksisser; på den anden side er de opgør om opretholdelsen eller tilintetgørelsen af de principper, efter hvilke man bestemmer disse træk (1982:388).

Bourdieu prøver visse steder at demonstrere en sådan kamps dimensioner og egenart; dog netop i disse passager synes det som om det empiriske materiale ikke helt vil bøje sig for det teoretiske skelet af kategorier. Der afsløres her en misforståelse, som er grundlæggende for Bourdieus studie: For at kunne studere de sociale opgør om "distinktionskendetegnene", dvs. målestokkene for den kulturelle anseelse, havde det været nødvendigt at skelne skarperne mellem en fordelingskamp og en normativ-praktisk kamp, da dette ville åbne op for at betragte de sociale gruppers livsformer udelukkende ud fra den utilitaristisk tanke om "de praktiske handlingers økonomi".

VI

Det er nogle lærerige chok, som Bourdieu giver læseren af sin undersøgelse, idet han præsenterer hverdagskulturen i hans eget samfund som en skueplads

for symbolske konkurrencekampe. Den, der har arbejdet sig gennem værkets 850 sider, vil ikke længere kunne møde de kulturelle tilbøjeligheder, stilistiske ekstravagancer og litterære præferencer i de grupper, han selv tilhører, med den samme naivitet som før. For så vidt fortsætter Bourdieus studie den videnskabelige desillusionering, som den sociale oplysning altid har beskæftiget sig med. Men selv de mest overraskende afsløringer og vigtige fortolkninger, som Bourdieu foretager ud fra sine empiriske undersøgelser, forhindrer ikke, at han på et teoretisk niveau lader os i uvidenhed angående den rolle, som kollektive smagskulturer overhovedet spiller i de moderne samfund. Bourdieus teori om hverdagskulturen, det konceptuelle bindeled mellem hans empiriske analyser, er forvirrende, ja tve-tydig; selv hvis man ser bort herfra bliver der en uoverensstemmelse tilbage, der synes at kendetegne hele Bourdieus teori.

Den makrosociologiske ramme om kulturanalysen kommer Bourdieu frem til gennem en lagdelingsteori, der er det originale resultat af en sammensmeltning af marxistiske og weberianske argumenter. Ifølge denne kan en social gruppes stilling, og dermed dens livschancer, måles ud fra den mængde af økonomiske og kulturelle goder, den har formået at erhverve sig i den samfundsmæssige fordelingskamp om penge og titler. Ifølge Bourdieu er "uddannelsestitler" nemlig et medium, som kan sammenlignes med penge, og som angiver hvilket kvantum af viden man råder over. Den rolle, som de kollektive livsstile overtager i den sociale kamp, forklarer på den ene side begrebet „habitus“, som er af stor vigtighed for hele Bourdieus teori. Ifølge dette begreb udøver de forskellige livsformer og smagsindstillinger en rent instrumentel funktion: De tilpasser på sin vis de enkelte gruppemedlemmer til deres classesituation på en sådan måde, at disse i kraft af deres værdsættelser og smagsdomme fuldbyrder netop de handlinger, som er rettet mod at forbedre deres sociale position. De gruppespecifikke livsstile er dermed kun kulturelle inkarnationer af en positionsafhængig nyttekal-kule, som alle sociale grupper synes at følge habituelt (jf. fx 1982:227 ff. og 1982: 332). Begrebet "distinktion", som Bourdieu programmatisk stillede i spidsen af sin undersøgelse, viser dog ud over denne rent instrumentelle og hverdagskul-turelle funktion; til grund for dette begreb ligger nemlig den antagelse, at de so-ciale grupper forsøger at adskille sig fra hinanden, idet de indøver livsstile, der afgrænser dem gensidigt fra hinanden. Begge funktionsbestemmelser af den kollektive livsstil, den, der præsenteres med habitusbegrebet og den, der er an-lagt i distinktionsbegrebet, eksisterer side om side uden at Bourdieu har afklaret deres forhold tilstrækkeligt.¹⁴ Fra den anden funktionsbestemmelser perspektiv, altså distinktionsmodellen, handler det om kollektive livsstile, fx på det sted, hvor Bourdieu, under anvendelse af en strukturalistisk tankegang, opsumme-rende beskriver differensen mellem "småborgerlige" og "borgerlige" smagsind-stillinger:

Faktisk indeholder småborgerens bekendelse til rigorisme, hans lovprisning af renhed, beherskelse og bekymring, en stiltiende reference til det

urene, ubeherskede og ubekymrede, også selvom der ikke er tale om nogen bevidst stræben efter at tage afstand fra de laveste klasser. På lignende vis indeholder den borgerlige fordring om utvungenhed og diskretion, distance og interessefrihed, en implicit blotlæggelse af småborgerens altid enten plattenslageragtige eller selvundervurderende krav, uden nødvendigvis at følge en bevidst stræben efter udmærkelse... Det er ikke tilfældigt, at hver gruppe stræber efter at genkende deres særegne værdier i det, der – i Saussures forstand – udgør deres “værd”, dvs. i den sidste differens, der hyppigt nok også er den sidste erobring i den specifikt definerede strukturelle og genetiske afvejning (1982:382 f.).

Selvom Bourdieu på dette sted, idet han lader en social gruppes “værdi” eller “betydning” være defineret formelt gennem dens “differens” i forhold til nabo-grupperne, betjener sig af en strukturalistisk tankefigur, så har tankegangen dog vidtrækkende implikationer. For opfattelsen af de gruppespecifikke livsstiles rolle i den sociale klassestruktur har ændret sig i forhold til habituskonceptets forståelse heraf. Og desuden har selve begrebet om livsstil eller “hverdagskultur” selv fået et nyt indhold: Det skal ikke længere blot betegne de symbolske udtryk for handlingsstrategier, med hvilke de sociale erhvervsgrupper forsøger at hævde deres overlegenhed over for andre sociale grupper, men de kulturelle livsformer, i hvilke de sociale grupper forsøger at opretholde deres sociale identitet; ved hjælp af den symbolske distinktion afgrænser de sociale grupper sig nu fra hinanden, så vidt som deres økonomiske midler tillader det, med det formål at give deres livssituation et udtryk og hævde de dertil knyttede værdiforestillinger samfundsmæssigt. Bourdieu må altså nu antage en intern sammenhæng mellem hverdagskultur og handlenormer, mellem symbolske udtryksformer og bestemte værdiforestillinger, hvor han tidligere, så længe han talte om de symbolske distinktionsbestræbelser som et blot strategisk middel, kun kunne betragte de symbolske udtryksformer som kollektive nytteovervejelser. Kun den anden anvendelsesmåde forklarer således det, der forbliver uafklaret inden for rammen af det almengjorte nyttebegreb: Hvorfor de sociale grupper, som Bourdieu hævder, konkurrerer mellem hinanden om „distinktionskendetegn“, hvorfor de altså forsøger at sætte deres egne orienteringsmålestokke for kulturel selv-fremstilling igennem over for de andre grupper. For kun hvis vi forudsætter, at de sociale grupper i deres egen livsstil ikke blot ser et middel til at forbedre deres klasseposition, men frem for alt et symbolsk udtryk for egne værdiforestillinger, giver det mening at gå ud fra en konkurrence mellem kollektive livsstile – ellers ville en-hver social gruppe nemlig altid forstå at tilpasse sig de livsstile, som netop var kommet til magten. Den ejendommelige stædighed, med hvilken de sociale grupper holder fast i deres respektive smagskulturer og livsformer gennem historiske og sociale forandringer, forbliver i den forklaringsmodel, som ligger i Bourdieus utilitaristiske handlingskoncept, uforklarlig.

På visse steder i undersøgelsen imødekommer Bourdieu en sådan tanke-

gang. Særligt det sidste kapitel, hvor han præsenterer kampen om den symbolske klassifikation af den sociale verden som en "glemt dimension af klassekampen" (1982:775), konvergerer med den tese, at vi i de kollektive livsstile også har at gøre med konkurrerende samfundsmæssige moral- og kulturforestillinger. Hans egen teoris begrebslige ramme forhindrer ham dog i konsekvent at udføre denne grundtanke: De økonomiske hovedbegreber, som han lægger til grund for sin kulturanalyse, tvinger ham til at begribe alle former for socialt opgør som udgaver af en fordelingskamp, også selvom kampen om moralske normers sociale gyldighed åbenlyst følger en anden logik. For den indflydelse, som en bestående samfundsordning giver de normer og værdier, der har indlejret sig i en social gruppes livsstil, er ikke afhængig af den grad af viden eller rigdom, dvs. de kvantitativt målbare goder, som gruppen har akkumuleret, men måles ud fra de af gruppens traditioner og værdiforestillinger, som man har kunnet almenføre og institutionalisere i samfundet. Den sociale gyldighed af en livsstil, og af de værdier, der hermed kommer symbolsk til udtryk, retter sig dermed efter den grad af samfundsmæssig anerkendelse, som livsstilens handlenormer og værdiforestillinger har fundet. Imens den økonomiske fordelingskamp således er en kamp mellem modstandere, der udelukkende har tanke for deres eget udbytte, fremstiller den moralsk-praktiske kamp et opgør, i hvilket modstanderne altid stræber efter den anden sides normative tilslutning. Denne forskel kan Max Weber have haft for øje, da han i det berømte kapitel om "Klasser, stænder, partier" i sin skitse over "økonomi og samfund", forsøgte at skelne mellem et samfunds "økonomiordning" og dets "sociale ordning", mellem fordelingen af økonomiske positioner og "fordelingen af social ære" (Weber 1976:531 ff.). Ganske vist besidder de økonomisk magtfulde grupperinger en væsentligt større chance for at almenføre deres egne værdiforestillinger institutionelt i samfundet, og dermed for at øge deres egen livsførelses sociale gyldighed, men for at lykkes med dette, er de afhængige af at opnå almen tilslutning til at gennemtrumfe deres livsstil, og ikke af at akkumulere kulturelle goder.

Uanset hvordan man nærmere ville bestemme denne særlige type moralsk-kulturelle opgør, kan Bourdieu ikke tage højde for den i sin undersøgelses teoretiske disposition. På de steder, hvor han ikke har fulgt habitusbegrebets alt for simple forestillinger, men i stedet har forsøgt at forstå de gruppespecifikke smagskulturer som sociale gruppers symbolske identitetsformer, begriber han alligevel den samfundsmæssige konkurrence om disse kulturers gyldighed eller værdsættelse efter en logik om fordelingskampe. Han kan være blevet forledt hertil af den årsag, at han oprindeligt under den "kulturelle kapital", som en er-hvervs-gruppe principielt kan akkumulere, ville forstå noget mere end blot den "uddannelsestitel", som kan erhverves gennem samfundets uddannelsessystem; måske fulgte han i sine studier i al hemmelighed den forestilling, at den del af den kulturelle kapital, som ikke kommer til udtryk i uddannelsestitler, kan opnås gennem tilegnelsen af den mest "distinktionsrige" smag; hvis det er sandt, har han simpelthen sprunget over det af ham selv formulerede teoretiske pro-

blem om, hvordan værdsættelsen, altså en livsstils distinktionsværdi, fastsættes socialt i samfundet. Således producerer Bourdieu i sin undersøgelse bestandigt den fejlagtige forestilling, at en livsstils sociale anerkendelse, og de deri manifesterede værdier, kan opnås på samme måde som et økonomisk gode. Kun ved at opgive den utilitaristiske ramme, efter hvilken han har anlagt sine empiriske studier, kunne han have undgået denne graverende misforståelse¹⁵.

Oversat af Jonas Jakobsen efter "Die zerissene Welt der symbolischen Formen. Zum kultursoziologischen Werk Pierre Bourdieus", i Honneth, Axel: 1999 [1990] *Die zerissene Welt des Sozialen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag

Noter

1. Jeg (Axel Honneth) er Martin Schmeiser taknemmelig for henvisninger og forslag. O.a. (Jonas Jakobsen) vil gerne takke Rasmus for forslag og forbedringer til oversættelsen.
2. I mellemtiden har fortolkningssituationen dog forbedret sig; mht. sociologien se Klaus Eders redigerede samleværk (1989); for socialisationsforskning se fx Eckhardt Liebau (1987). For virkningen af Bourdieus sociologi i Frankrig se Michael Pollak (1978); der fo-religger også en første indføring i Bourdieus værk: Alain Accardo (1983).
3. Bourdieu har i indledningen til en nyere bog (1980) selv beskrevet sit skridtvise brud med Levi Straus's etnologiske strukturalisme (Bourdieu 1987:7ff.).
4. Af de arbejder af Bourdieu, der er foreligger på tysk hører bl.a. P. Bourdieu og J.-C. Passeron (1973); Bourdieu (1971); P. Bourdieu (red.) (1981).
5. O.a.: Fransk: Critique sociale de Jugement, Tysk: Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft O.a.].
6. O.a.: Citatet er oversat fra tysk således som det er gengivet i originalteksten.
7. Om forholdet mellem "dannelseskapital" og kulturel kapital se Bourdieu (1982:47)
8. Således fx F. Parkin (1974:1ff.); for tysk litteratur om dette spændende tema se R.G. Heinze mfl. (1981:219ff.).
9. Jf. R. Kreckel (1982:617ff.).
10. Om den metodiske opbygning af spørgeskemaundersøgelsen og de ledsagende undersøgelser se Bourdieu (1982:784ff.).
11. [Fransk skuespiller 1903 – 1971 O.a.]
12. For så vidt ligner begrebet "distinktion", som anvendes af Bourdieu, de kategorier, som under betegnelserne "forskelsbehov" eller "udskillelsestendens" anvendes af Georg Simmel (1983:26ff.) for at beskrive lignende fænomener.
13. [Die feinen Unterschiede O.a.]
14. Også Jon Elster (1981:10ff.)
15. En oplysende kritik af de utilitaristiske grundantagelser hos Bourdieu udvikler også Philippe Adair i sin afhandling (1983). For den utilitarismekritik, der programmatisk ligger til grund for dette tidsskriftprojekt, se sammenfattende: Alain Caillé (1988).

Litteratur

Accardo, Alain 1983: *Initiation à la Sociologie de L'illusionisme Social*, Paris.

Adair, Phillip 1983: "Sociologie du discours et statut de l'économie", i *MAUSS. Bulletin du Mouvement Anti-Utilitariste dans le Sciences Sociales* Nr. 8

- Bourdieu, Pierre 1987 [1980]: *Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag
- Bourdieu, Pierre 1982 [1979]: *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag
- Bourdieu, Pierre (red.) 1981 [1965]: *Eine illegitime Kunst. Die sozialen Gebrauchweisen der Photographie*, Frankfurt am Main: Europ. Verlag.
- Bourdieu, Pierre 1976 [1972]: *Entwurf einer Theorie der Praxis*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. Dansk oversættelse: Bourdieu, Pierre 2005: *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, Pierre og J. C. Passeron 1973: *Grundlagen einer Theorie der symbolischen Gewalt*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bourdieu, Pierre 1971: *Die Illusion der Chancengleichheit*, Stuttgart: Klett-Cotta
- Caillé, Allan 1988: *Critique de la raison utilitaire*. Paris: La Découverte.
- Elster, Jon 1981: Snobs, i *London Review of books*. 5-18.
- Eckhardt Liebau 1987: *Gesellschaftliches Subjekt und Erziehung. Zur pädagogischen Bedeutung der Sozialisierungstheorie von Pierre Bourdieu und Ulrich Oerermann*. Weinheim.
- Eder, Klaus 1989: *Klassenlage, Lebensstil und kulturelle Praxis*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag
- Heinze, R. G. mfl. 1981: *Armut und Arbeitsmarkt*, i: *Zeitschrift für Soziologie*. nr. 3:219 ff.
- Kreckel, R. 1982: "Class, Status and Power? Begriffliche Grundlagen für eine politische Soziologie der sozialen Ungleichheit" i *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, årgang 34 nr. 4: 617 ff.
- Parkin, Frank. 1974: Strategies of social closure in Class formation, i *The social Analysis of Class Structures*. London: Routledge.
- Pollak, Michael 1978: *Gesellschaft und Soziologie in Frankreich*. Königstein/Ts.
- Simmel, Georg 1983: *Philosophische Kultur*. Berlin: Wagenbach.
- Weber, Max: (1976) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck Verlag